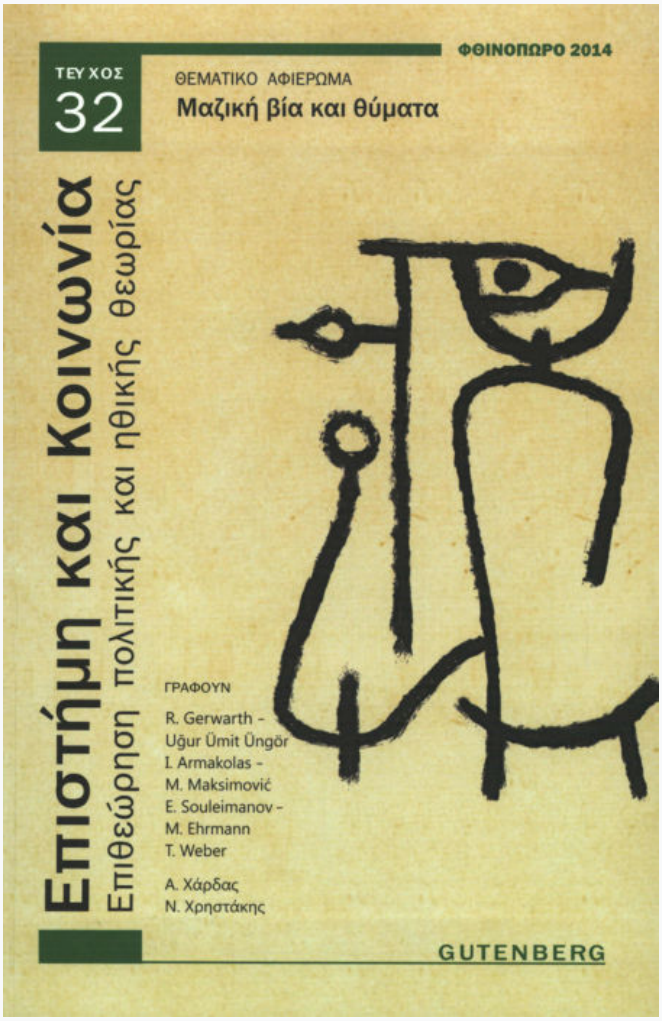
ePublishing

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 32 (2014)

Μαζική βία και θύματα

Nancy Bermeo & Larry M. Bartels (επιμ.), Mass politics in tough times. Opinions, votes and protest in the great recession

Αναστασία Καφέ

doi: 10.12681/sas.570

Copyright © 2015, Αναστασία Καφέ

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καφέ Α. (2015). Nancy Bermeo & Larry M. Bartels (επιμ.), Mass politics in tough times. Opinions, votes and protest in the great recession. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *32*, 211–217. https://doi.org/10.12681/sas.570

και της "λαθρομετανάστευσης"', ενώ φαίνεται ότι προσελκύει ψηφοφόρους από όλο το κομματικό φάσμα καθώς 28,6% των ψήφων της στις εκλογές του Μαΐου προέρχονται από το ΠΑΣΟΚ (36,1% από τη ΝΔ), ενώ το προφίλ των ψηφοφόρων της είναι άντρες νέοι σε ηλικία και μέσου εκπαιδευτικού επιπέδου.

Συνολικά μιλώντας το βιβλίο που επιμελούνται οι Γιάννης Βούλγαρης και Ηλίας Νικολακόπουλος αποτελεί πολύτιμη συνεισφορά για την κατανόηση του 'σεισμού' που επέφεραν στο ελληνικό κομματικό σύστημα οι 'διπλές εκλογές' του 2012. Προτείνει μια σύγχρονη προσέγγιση που βασίζεται κυρίως στην εκλογική συμπεριφορά των πολιτών και αποτελεί έναυσμα να ασχοληθούμε και με άλλες προσεγγίσεις της πολιτικής επιστήμης, όπως οι αλλαγές στην οργανωτική δομή ή στην ιδεολογία των κομμάτων, οι οποίες αποτελούν επίσης σημαντικές παραμέτρους για την κατανόηση των αποτελεσμάτων του 'εκλογικού σεισμού' του 2012.

Χρύσανθος Δημ. Τάσσης

Nancy Bermeo & Larry M. Bartels (επιμ.), *Mass Politics in Tough Times. Opinions, Votes and Protest in the Great Recession*, Oxford University Press, New York 2014, 375 σελ.

Η ΑΙΤΙΩΔΗΣ ΣΧΕΣΗ οικονομίας και πολιτικής έχει απασχολήσει αρκετά την πολιτική επιστήμη τα τελευταία χρόνια, ενώ ειδικά η επίδραση των οικονομικών δεικτών στην ψήφο έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία με την πλούσια παραγωγή αντίστοιχων επιστημονικών μελετών. Η σχέση αυτή αποκτά σημαντική ορατότητα σε περιόδους ύφεσης, όπως η σημερινή, καθώς θεωρείται ότι συμβάλλει στη μεταστροφή των εκλογικών προτιμήσεων των ψηφοφόρων και στην αύξηση της διαμαρτυρίας. Ορμώμενος από την οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών ο συλλογικός τόμος που κυκλοφόρησε πρόσφατα —με αφορμή το συνέδριο που διοργανώθηκε τον Ιούνιο του 2011 στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης με τίτλο 'Popular Reactions to the Great Recession'— εξετάζει την επίδραση της οικονομικής κρίσης στις διαφορετικές όψεις της πολιτικής συμπεριφοράς τόσο σε συγκριτικό πλαίσιο όσο και σε μεμονωμένες περιπτώσεις χωρών. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι αν υπάρχει ταυτόση-

μη αντίδραση στην κρίση, σε επίπεδο πολιτικής συμπεριφοράς, σε Ευρώπη και Αμερική και ποια μορφή έχει αυτή η αντίδραση: τιμωρία των κυβερνητικών κομμάτων, άνοδος του εξτρεμισμού και της ξενοφοβίας, όξυνση της συλλογικής διαμαρτυρίας; Οι μελέτες του τόμου συνοψίζονται σε τρεις θεματικούς άξονες προκειμένου να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα.

Στο εισαγωγικό τους σημείωμα οι επιμελητές του τόμου Nancy Bermeo & Larry Bartels διακρίνουν τα κείμενα σε εκείνα που αναφέρονται στην επίδραση της κρίσης στη μεταστροφή των πολιτικών προτιμήσεων, κυρίως σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών, στα κείμενα που εντάσσονται στη θεματική της οικονομικής ψήφου και συγκεκριμένα της αξιολόγησης των επιδόσεων των κομμάτων στην οικονομία, της απόδοσης ευθύνης και της 'τιμωρίας' των κομμάτων στις εκλογές και τέλος σε εκείνα που μελετούν τους τρόπους και το μέγεθος της συλλογικής διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης.

Στην πρώτη θεματική ανήκει η έρευνα των Soroka & Wleizen, οι οποίοι εξετάζουν τη μεταστροφή της κοινής γνώμης στη Μεγάλη Βρετανία στα θέματα της αναδιανομής εισοδήματος και της αύξησης δαπανών στην κοινωνική πρόνοια. Το ενδιαφέρον εύρημά τους είναι ότι η κρίση άσκησε μικρή επίδραση στις απόψεις των πολιτών για τα θέματα κοινωνικής πολιτικής και μάλιστα η δεξιόστροφη μετακίνηση της κοινής γνώμης στη Μ. Βρετανία που ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1990 παραμένει σταθερή μέχρι και σήμερα. Στην ίδια θεματική, οι Hobolt & Leblond μελετούν την εμπιστοσύνη των πολιτών στο ευρώ και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η εμφάνιση της κρίσης δεν συνετέλεσε στη μείωση της εμπιστοσύνης απέναντι στο κοινό νόμισμα, κυρίως για τις χώρες της ευρωζώνης. Η έξοδος από την κοινή νομισματική πολιτική συνεπάγεται κινδύνους και ρίσκο που οι εκλογείς δεν είναι διατεθειμένοι να πάρουν, ακόμη και στις χώρες που έχουν πληγεί σθεναρά από την κρίση [GIIPS (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία) — σε αυτό το κείμενο οι συγγραφείς επιλέγουν το συγκεκριμένο ακρωνύμιο αντί του 'κακεντρεχούς', όπως υποστηρίζουν, PIIGS]. Τέλος οι Dancygier & Donnelly εξετάζουν το ζήτημα της ξενοφοβίας και την επίδραση της κρίσης σε τέτοιου είδους συμπεριφορές. Αντλώντας επιχειρήματα από τη βιβλιογραφία για την άνοδο των ακροδεξιών-αντιμεταναστευτικών κομμάτων υποστηρίζουν ότι, παρόλο που αναμένεται πιο εχθρικοί απένα-

ντι στους μετανάστες να είναι τα θύματα της παγκοσμιοποίησης [globalization losers], δηλαδή άντρες, ανειδίκευτοι εργάτες μεγαλύτερης ηλικίας, αυτό δεν επαληθεύεται. Για τους συγγραφείς ο κλάδος εργασίας, ιδιαίτερα κλάδοι οι οποίοι συγκεντρώνουν αρκετούς μετανάστες στο εργατικό δυναμικό τους, αποδεικνύεται σημαντική μεταβλητή για την άνοδο αντιμεταναστευτικών αντιλήψεων, καθώς οι μετανάστες αντιμετωπίζονται ως κίνδυνος για τις θέσεις εργασίας των γηγενών. Αυτές οι διαφοροποιήσεις ανά κλάδο μπορεί να αποτελέσουν κατά τους Dancygier & Donnelly και το κριτήριο για την εφαρμογή επαγγελματικών προϋποθέσεων στη μεταναστευτική πολιτική της Ευρώπης, η οποία θα υποδεικνύει τις επαγγελματικές ειδικότητες των μεταναστών που θα υποδέχεται.

Η δεύτερη θεματική εστιάζει στην επίδραση της κρίσης στις εκλογικές προτιμήσεις των πολιτών και στην ιδεολογική αποευθυγράμμιση. Τα κείμενα του Bartels, του Kriesi και των Anderson & Hecht εξετάζουν την οπτική της οικονομικής ψήφου σε συγκριτικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα ο Bartels, μελετώντας τις περιπτώσεις της Ισπανίας (εκλογές Μαρτίου 2008), της Πορτογαλίας (εκλογές Σεπτεμβρίου 2009 & Ιουνίου 2011), της Γερμανίας (εκλογές Σεπτεμβρίου 2009) και των ΗΠΑ (εκλογές για τη Γερουσία-Νοέμβριος 2010), διαπιστώνει ότι σε αυτές τις χώρες οι εκλογείς ψήφισαν με διάθεση τιμωρίας απέναντι στα κυβερνητικά κόμματα, χωρίς όμως να έχουν και ιδεολογικά κίνητρα. Με άλλα λόγια ο συγγραφέας εκτιμά ότι οι ψηφοφόροι είναι μυωπικοί στην αναδρομική αξιολόγησή τους για τις οικονομικές πολιτικές των κομμάτων και δεν μπορούν να διακρίνουν τις ιδεολογικές διαφορές αυτών των πολιτικών ή τις εξωγενείς επιδράσεις που δέχεται η εθνική οικονομία, απορρίπτοντας έτσι τις υποθέσεις περί λειτουργίας ενός ιδεολογικό-πολιτικού κύκλου στην οικονομία και ενός πολύπλοκου μοντέλου απόδοσης ευθυνών από τους εκλογείς προς τα κόμματα, που προϋποθέτει έναν πλήρως ενημερωμένο ψηφοφόρο, ο οποίος θα μπορεί να διακρίνει τα διαφορετικά επίπεδα λήψης αποφάσεων σε θεσμικό και οικονομικό επίπεδο. Με τα συμπεράσματα του Bartels για την ψήφο τιμωρίας συνάδουν και εκείνα του Kriesi, ο οποίος θεωρεί ότι η ευκρίνεια της ευθύνης [clarity of responsibility], την οποία μέτρησε βάσει του πλειοψηφικού ή συναινετικού μοντέλου διακυβέρνησης των χωρών, ήταν ο παράγοντας που συνέβαλε στην ξεκάθαρη απόδοση ευθύνης και στην αλλαγή κυβέρ-

νησης στις χώρες με μονοκομματικές κυβερνήσεις. Στην ίδια θεματική της απόδοσης ευθύνης η Cramer, παρατηρώντας τις συγκεντρώσεις και συζητήσεις μεταξύ ομάδων ανθρώπων στο Wisconsin, διαπίστωσε ότι η κυβέρνηση και οι δημόσιοι υπάλληλοι θεωρούνταν αποκλειστικά υπεύθυνοι για την κρίση, ωστόσο το αίσθημα δυσαρέσκειας απέναντί τους μετριάστηκε από το ύφος της κρίσης στην εν λόγω πολιτεία των ΗΠΑ, η οποία δεν εμφανίστηκε αναπάντεχα όπως στις υπόλοιπες πολιτείες ή στην Ευρώπη, αλλά υπήρξε αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης οικονομικής διαδικασίας.

Στη μελέτη τους οι Anderson & Hecht εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι εκλογείς διαμορφώνουν τις απόψεις τους για την οικονομία καθώς και την απόσταση αυτών των απόψεων από την πραγματική οικονομία. Σύμφωνα με τους συγγραφείς οι αντιλήψεις των πολιτών για την οικονομία συμβαδίζουν με την πραγματική οικονομία, δηλαδή όσο τα οικονομικά μεγέθη πέφτουν τόσο δυσχεραίνει και η οικονομική 'διάθεση' των πολιτών. Αυτή η ευθεία συσχέτιση επηρεάζεται από δύο παράγοντες, το μέγεθος του κοινωνικού κράτους των χωρών και τις πολιτικές αντιλήψεις των εκλογέων. Συγκεκριμένα σε χώρες με αυξημένα επίπεδα κοινωνικής προστασίας (Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Γερμανία και Ολλανδία) η αντίδραση των πολιτών στην αύξηση της ανεργίας και στην επιβράδυνση της ανάπτυξης δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική, ενώ αντίθετα σε χώρες με συρρικνωμένο κράτος πρόνοιας (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία) οι επιπτώσεις είναι βαθύτερες. Για τους Duch & Sagarzazu εκείνο που διαφοροποιεί της αντιλήψεις των εκλογέων για την οικονομία είναι η προσωπική οικονομική τους κατάσταση [pocketbook assessments]. Έτσι, ενώ η αντίληψη 'πλουσίων' και 'φτωχών' για την εθνική οικονομία [sociotropic assessments] δεν διαφέρει παρά ελάχιστα, το προσωπικό βίωμα κάνει τους φτωχούς πιο απαισιόδοξους. Παρόλα αυτά η διαφοροποίηση της προσωπικής οικονομικής κατάστασης δεν μεταφράστηκε και σε διαφοροποίηση της ψήφου, επιβεβαιώνοντας το γενικό μοτίβο που παρατηρείται στις μελέτες για την οικονομική ψήφο, σύμφωνα με το οποίο οι αντιλήψεις για την εθνική οικονομία αποδεικνύονται σημαντικότερος παράγοντας για την απόφαση της ψήφου απ' ό,τι η προσωπική οικονομική κατάσταση.[1]

1. Για επιχειρήματα και για το αντίστροφο βλ. τη διαμάχη μεταξύ Nannestad & Paldam και Hibbs στο *Scandinavian Political Studies* 1994 & 1996.

Οι ιδεολογικές συνέπειες της κρίσης για τη Γαλλία απασχόλησαν τη Mayer, η οποία μελετά την πορεία του ακροδεξιού Εθνικού Μετώπου και την αυξανόμενη στήριξή του από τη γαλλική εργατική τάξη. Η συγγραφέας εκτιμά ότι η αποευθυγράμμιση της ταξικής ψήφου είναι αποτέλεσμα της γαλλικής πολιτικής ιστορίας από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα και δεν αποτελεί σύμπτωμα της κρίσης. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι οι πολιτικές των γάλλων σοσιαλιστών (το κατεξοχήν κόμμα της εργατικής τάξης), όπως 'οι πολιτικές λιτότητας μετά το 1982, η συμμετοχή στον πόλεμο του Κόλπου και η υπογραφή της συνθήκης του Μαάστριχτ το 1992' μαζί με την κατάρρευση του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και τις αλλαγές που επέφερε το μεταβιομηχανικό μοντέλο, οδήγησαν στη χαλάρωση της εργατικής-ταξικής ταυτότητας και έστρεψαν την εργατική ψήφο προς τα δεξιά. Παρακολουθώντας ωστόσο συστηματικά τις εκλογικές αναμετρήσεις από το 1988 έως το 2012 διαπιστώνει ότι η εργατική ψήφος μετακινήθηκε αργά και σταθερά προς τα δεξιά, χωρίς αξιοσημείωτες μεταβολές. Ιδιαίτερα στις πρόσφατες προεδρικές εκλογές του 2012 δεν παρατηρήθηκε ιδιαίτερη αύξηση της εργατικής ψήφου προς το Εθνικό Μέτωπο. Η εξήγηση της Mayer κινείται στο επιχείρημα που εντοπίζεται συχνά στη βιβλιογραφία για την ακροδεξιά ψήφο και θέλει τα επισφαλή εργατικά στρώματα [underdogs/losers of modernity] να υποστηρίζουν τα ακροδεξιά κόμματα και γι' αυτόν τον λόγο προτείνει μια νέα ταξινόμηση των ταξικών ορίων, εισάγοντας μια νέα τάξη των επισφαλώς εργαζομένων και ανειδίκευτων εργατών, οι οποίοι δεν έχουν κομματικές δεσμεύσεις και είναι περισσότεροι επιρρεπείς στην υπεράσπιση της εθνικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας.

Στην τελευταία θεματική, ο Kriesi και οι Beissinger & Sasse εστιάζουν στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας που προκάλεσε η κρίση. Ο Kriesi, εκτός από την εκλογική ανάλυση που επιχειρεί στο πρώτο μέρος του κειμένου του, αφιερώνει το δεύτερο μέρος στη μελέτη των διαδηλώσεων σε Ισλανδία, Ιρλανδία, Ουγγαρία και Λετονία. Και στις τέσσερις περιπτώσεις οι εκδηλώσεις συλλογικής διαμαρτυρίας πυροδοτήθηκαν από την επιβολή αυστηρών μέτρων λιτότητας κυρίως μετά την προσφυγή των κυβερνήσεων αυτών των χωρών στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο συγγραφέας, στην Ουγγαρία και στη Λετονία η προϋπάρχουσα πολιτική κρίση με τα σκάνδαλα διαφθοράς και

κατασπατάλησης δημόσιου χρήματος είχε ήδη καλλιεργήσει το έδαφος της διαμαρτυρίας. Όπως αποδείχτηκε οι μαζικές διαδηλώσεις ήταν αρκετά δυναμικές και στις τέσσερις χώρες ώστε να προκαλέσουν είτε πρόωρες εκλογές είτε αλλαγή της κυβερνητικής πολιτικής μέσω δημοψηφισμάτων, αλλά όπως τονίζει και ο συγγραφέας οι διεθνείς πιέσεις είναι τόσο έντονες ώστε οι αλλαγές οικονομικής πολιτικής να καθίστανται αδύνατες. Τέλος οι Beissinger & Sasse εστιάζουν στις χώρες της μετά-κομμουνιστικής Ευρώπης, όπου η οικονομική ύφεση του 2008 συνέβαλε στο ήδη αρνητικό κλίμα των τελευταίων δεκαετιών. Δημιουργώντας μια βάση δεδομένων με όλα τα γεγονότα διαμαρτυρίας, όπως αυτά παρουσιάστηκαν από επτά διεθνή δίκτυα, κατέληξαν στο ίδιο συμπέρασμα με τον Kriesi, ότι η επιβολή μέτρων λιτότητας οδήγησε σε διαδηλώσεις διαμαρτυρίας με 'αμυντικό' χαρακτήρα χωρίς δηλαδή τη διεκδίκηση προνομίων. Επιπλέον διακρίνουν τρεις παράγοντες που συνέβαλαν στη διαφοροποίηση της έντασης και της συχνότητας των διαδηλώσεων: πρώτον στις χώρες στις οποίες η πολιτική μεταρρύθμιση στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και η πρόσδεση με την Ε.Ε. δημιούργησαν μεγάλες προσδοκίες τις οποίες η κρίση διέλυσε δημιουργώντας κλίμα δυσαρέσκειας· δεύτερον στις χώρες με υψηλό ποσοστό δημοσίων υπαλλήλων οι διαδηλώσεις ήταν περισσότερες λόγω της λήψης μέτρων που έπληξαν κατά κύριο λόγο τους δημοσίους υπαλλήλους· και τρίτον στις χώρες στις οποίες προϋπήρχε κλίμα δυσαρέσκειας έναντι των πολιτικών και του πολιτικού συστήματος η ένταση των διαδηλώσεων ήταν δεδομένη.

Συμπερασματικά για τα κείμενα αυτού του συλλογικού τόμου αξίζει να επανέλθει κανείς στο αρχικό ερώτημα των επιμελητών, Bermeo & Bartels, οι οποίοι θεωρούν τις αντιδράσεις στην κρίση μετριοπαθείς, συγκρατημένες και υποτονικές, αντίθετα από ό,τι θα ανέμεναν. Εκτός από το γεγονός ότι οι χώρες οι οποίες μελετώνται σε αυτόν τον τόμο δεν επλήγησαν τόσο σοβαρά από την κρίση όσο η Ελλάδα (στοιχεία για την οποία αναφέρονται μόνο σε συγκριτικό πλαίσιο μέχρι τις εκλογές του 2009, χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένη μελέτη), η Ουγγαρία και η Ισλανδία (που παρουσιάζονται ως εξαιρετικές περιπτώσεις), σε ένα δεύτερο επίπεδο σύμφωνα με τους συγγραφείς η σημερινή κρίση αποδεικνύεται αδύναμη να διαρρήξει το δίχτυ ασφαλείας των δυτικών κοινωνιών για τρεις λόγους: το αίτημα για περισσότερη δημοκρατία είναι αρκετά δημοφιλές στις

μέρες μας οπότε αυτή δεν κινδυνεύει από εκείνους που την επιβουλεύονται· δεύτερον δεν υπάρχει εναλλακτικό πολιτικό σύστημα, έστω και ως αίτημα, αφού ο κομμουνισμός και ο φασισμός απέτυχαν στην πρόσφατη πολιτική ιστορία· και τρίτον εξαιτίας αυτής ακριβώς της εμπειρίας τα πολιτικά συστήματα των προηγμένων οικονομιών έχουν δημιουργήσει ένα κοινωνικό δίχτυ ασφάλειας που δεν επιτρέπει την κοινωνικό-οικονομική κατάρρευση.

Τα άρθρα του τόμου προσφέρουν μια πρώτη συλλογική ανάλυση για την επίδραση της οικονομικής κρίσης του 2008, υπό το πρίσμα της οικονομικής ψήφου και καταλήγουν στο συμπέρασμα των υποτονικών αντιδράσεων σε επίπεδο πολιτικής συμπεριφοράς, χωρίς ωστόσο να περιλαμβάνουν περιπτώσεις χωρών στις οποίες η κρίση συνέβαλε στον κατακερματισμό του κομματικού συστήματος. Αναδεικνύεται η σημασία της συμμετοχής των χωρών σε διεθνείς οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αποτελεί προστατευτικό δίχτυ ασφαλείας στη συνείδηση της πλειονότητας των πολιτών στις υπό διερεύνηση εθνικές περιπτώσεις, ακόμη και όταν επιβάλλονται πολιτικές λιτότητας, γεγονός που τονίζει τη σημασία της ιδέας του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και στις μελλοντικές αναλύσεις (βλ. Hobolt & Leblond). Ωστόσο οι μελέτες του τόμου εξετάζουν την επίδραση της οικονομικής κρίσης από την πλευρά της 'ζήτησης', δηλαδή τις όψεις της συμπεριφοράς των εκλογέων, χωρίς να αναδεικνύεται η οπτική της 'προσφοράς', των πολιτικών ευκαιριών και της στρατηγικής των κομμάτων, δημιουργώντας εύλογα ερωτήματα για την άνοδο ακραίων κομμάτων σε μεμονωμένες περιπτώσεις χωρών. Παρ' όλα αυτά τα κείμενα αξίζει να διαβαστούν με προσοχή καθώς μπορεί να αποτελέσουν το σημείο τομής για μελλοντικές αναλύσεις, με το ερώτημα να παραμένει ανοιχτό σχετικά με το αν η κρίση τελείωσε χωρίς να αφήσει ιδιαίτερα ορατά τα σημάδια της στο σύνολο του Δυτικού κόσμου ή αν θα πρέπει να αναμένουμε την επανεμφάνισή της.

Αναστασία Καφέ